

Sant Joan al desert, una pintura recuperada de Francesc Lacoma i Sans (1784-1812)

Victoria Durá

Conservadora del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. racbasj@suport.org

Resum

L'any 1802 el pintor Francesc Lacoma i Sans (Barcelona, 1784 - Madrid, 1812), alumne de l'Escola de Nobles Arts de Barcelona, va guanyar una pensió de la Junta de Comerç per anar a Madrid, on sembla que va restar fins a la seva prematura mort. Durant aquest període va estudiar a la Real Academia de San Fernando i va realitzar, fonamentalment, còpies de grans mestres que envià a Barcelona com a prova dels seus progressos. Malauradament, no totes aquestes obres que en un principi es van incorporar a la col·lecció de pintura de l'Escola es conserven avui al fons de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. A la darrera catalogació de pintures publicada el 1999 apareixien sis obres de Lacoma i Sans com a presumiblement perdudes –feia anys que no es coneixia el seu parador–, encara que havien estat incloses en tots els catàlegs antics de l'Acadèmia. El propassat mes de febrer, l'historiador de l'art i galerista madrileny José de la Mano va retornar a l'entitat una d'aquelles peces. *Sant Joan al desert*, copia d'Anton Raphael Mengs i parella de *La Magdalena penitent*, oli que sempre ha estat a la nostra col·lecció. Aquest breu article pretén aportar algunes dades sobre la pintura recuperada i la trajectòria del pintor durant els seus anys de formació, a més de reflexionar sobre els diferents criteris a l'hora de valorar una obra d'art.

Abstract

“Saint John in the desert”. A recovered painting by Francesc Lacoma i Sans

In 1802, the painter Francesc Lacoma i Sans (Barcelona, 1784 - Madrid, 1812), a student at the Escola de Nobles Arts (School of Noble Arts) in Barcelona, won a grant from the Board of Commerce to go to Madrid, where he seems to have remained until his untimely death. During this period, he studied at the Real Academia de San Fernando and mainly engaged in copying the great masters which he sent to Barcelona as proof of his progress. Unfortunately, not all these works –which at first were included in the school's painting collection– are today still conserved in the collection of the Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (Catalan Royal Academy of Fine Arts). In the latest catalogue of paintings published in 1999, six of Lacoma i Sans's paintings are listed as presumably lost –it has been decades since their whereabouts have been known– although they had been included in all the Academy's former catalogues. Last February, the Madrid art historian and gallery owner José de la Mano facilitated the return to the Academy of one of these pieces, *Sant Joan al desert* (*Saint John in the Desert*), a copy of Anton Raphael Mengs and counterpart of *La Magdalena penitent* (*The Penitent Magdalene*), an oil that had always been in our collection. This brief article attempts to provide information on the recovered painting and the painter's career during his years of training, in addition to reflecting a bit on the different criteria used to appraise a work of art.

Fins fa només uns quants mesos a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi es conservaven deu olis atribuïts al pintor Francesc Lacoma i Sans (Barcelona, 1784 - Madrid, 1812), mentre que a la llista d'obres de l'Acadèmia presumiblement perdudes es podien trobar sis obres més d'aquest autor.¹ Aquestes xifres van canviar quan el passat 15 de febrer de 2005 l'historiador de l'art i galerista madrileny José de la Mano, de manera absolutament desinteressada i demostrant la seva categoria professional i personal, retornava a l'Acadèmia una d'aquelles obres perdudes, la còpia d'un petit oli de Mengs, *Sant Joan al desert* (Fig. 1), parella d'una altra que sempre ha estat a la nostra col·lecció, *La Magdalena penitent* (Fig. 2).

Es materialitzava així un fet del qual l'Acadèmia tenia constància des del mes de maig de l'any 2003, quan José de la Mano comunicava per escrit a l'Acadèmia que el seu pare, també galerista i també de nom José de la Mano, va adquirir aquesta obra a Alacant –localitat en la qual està afincat–, i que animat per l'historiador de l'art català Bonaventura Bassegoda, a qui van comunicar la trobada després

Fig. 1. Francesc Lacoma Sans, còpia de *Sant Joan al desert* d'Anton Raphael Mengs. 1804. RACBASJ, inv. 5910.

d'estudiar la possible procedència de l'obra, van decidir tornar l'oli al seu lloc, d'on havia desaparegut no sé sap quan ni com, però si que va ser després de l'any 1913.

L'acadèmic Francesc Fontbona, aleshores acadèmic-conservador del Museu, va ser el primer assabentat d'aquesta inusual i feliç troballa i de l'altruista iniciativa dels senyors de la Mano, comunicant la notícia a la Junta de Govern d'aquesta institució, que immediatament es va posar en contacte amb ells.

Ara, ja tenim a l'Acadèmia aquest petit oli, infinitament més valuós per a nosaltres que el que es pugui considerar al mercat de l'art, on moltes vegades, a part de la qualitat de l'obra, només les mides i la tècnica, o el nom i l'època de l'autor serveixen per donar-li un preu. Per als qui ens dediquem a tenir cura d'una col·lecció d'art que, com aquesta, té una càrrega històrica molt forta, valorar una obra d'art suposa conjugar molts més factors, impossibles de separar d'aquells. La història de la peça, el seu significat dintre del conjunt d'obres de l'autor i del conjunt de la col·lecció, les petites anècdotes que hi aporten un enriquiment històric i documental molt valuós, etc. Tot això fa que, a més, ens emocionem davant d'una petita tela, per a nosaltres veritablement important, encara que siguem conscients que per a altres professionals o observadors gairebé no tindria significat.

En aquesta ocasió els senyors de la Mano, amb la seva ètica, professionalitat i estimació per l'art, han posat el comerç de l'obra d'art al servei de la història de l'art, entenent a la perfecció el que significava per a nosaltres recuperar un petit fragment de la nostra història i del nostre patrimoni, que, al capdavall, és el de tots.

Algunes dades sobre Francesc Lacoma i Sans i la seva obra a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

Durant molts anys hi va haver una gran confusió entre Francesc Lacoma Sans i Francesc Lacoma Fontanet, dos pintors coetanis, nascuts a Barcelona, que curiosament portaven el mateix nom i primer cognom, i que, també, van estudiar a l'Escola de Nobles Arts de Barcelona. Per això, són molts

els treballs i estudis que els confonen, en barregen les biografies i atribueixen obres de l'un a l'altre. Però Francesc Lacoma i Fontanet (Barcelona, 1778 - Passy, 1849) va ser un pintor especialista en florers i bodegons, autor, entre altres, del meravellós *Gerro amb flors* (1805), guanyador de la medalla d'or en el Saló de París de 1810, que és també propietat de l'Acadèmia (inv. gen. 902) i que des de l'any 1906 es troba dipositat al Museu d'Art Modern de Barcelona (MNAC/MAMB 10440).²

Fig. 2. Francesc Lacoma Sans, còpia de *La Magdalena penitent* d'Anton Raphael Mengs 1804. RACBASJ, inv. 181.

El Francesc Lacoma que ara ens ocupa (Barcelona, 1784 - Madrid, 1812) probablement es va matricular a l'Escola Llotja a l'abril de 1795.³ El 1797 va obtenir, amb tan sols 13 anys, una gratificació de 20 pesos en la classe de Figures copiades d'estampes i una altra en la de Figures copiades de dissenys, i es va presentar a la tercera classe de pintura del concurs de premis general, on només va obtenir un vot.⁴ L'any 1802 va guanyar el concurs per anar pensionat a Madrid, amb l'obra *L'adoració del vedell d'or* (RACBASJ, inv. 370). A aquest concurs es presentaven cinc opositors: Cabanyes, Antoni Sanahuja, Lacoma i Sans, Jaume Riera i Gaietà Pont. Cabanyes va guanyar la pensió per unanimitat, i Lacoma l'accèssit, però el 5 d'agost la Junta canvià el veredicta en favor de Francesc Lacoma i Sans, si bé Cabanyes també acabaria rebent fons per anar a Roma. Aquest canvi va ser propiciat, probablement, per la consulta que al juny es va fer a l'Acadèmia de San Fernando de Madrid –a on es van enviar les obres guanyadores–, que al juliol va contestar que el premi havia de ser atorgat a Lacoma.⁵ A l'Acadèmia de Sant Jordi es conserven tres de les obres presentades a aquest concurs.

Al juny de 1803 Lacoma, ja instal·lat a Madrid, va sol·licitar ser admès com a alumne a San Fernando i es posà sota la direcció de Mariano Salvador Maella. No tardà gaire a començar a enviar obres a Barcelona; a la relació de premis de l'Escola de Barcelona de l'any 1803 es menciona ja un quadre enviat pel pensionat, la còpia de *Santa Magdalena* de Van Dick,⁶ que avui no es conserva a l'Acadèmia.

Va estudiar a l'acadèmia madrilenya fins a l'any 1808, i va obtenir diversos premis als concursos ordinaris i extraordinaris, entre els quals destaca el primer de la primera classe de pintura del concurs general de l'any 1808, que va guanyar amb l'oli *El Gran Capità sitiament Taranto* per la “*prueba de pensado*” –obra no localitzada– i amb el dibuix *la Mort d'Ananias i Saphira* per la “*prueba de repente*” (RABASF, inv. 1674/P)⁷. Però Lacoma i Sans ja s'havia presentat a la primera classe de pintura del concurs general anterior, el de l'any 1805, sense obtenir cap vot, per la qual cosa l'oli de la “*prueba de pensado*” –*Carles III posant en execució el projecte de poblar Sierra Morena*– va ser enviat a Barcelona i es conserva avui a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (inv. 329).⁸

També es va presentar a les exposicions públiques que es realitzaven a San Fernando –en aquelles dates anualment. A la de 1804 va exposar un *San Francisco, La Magdalena* i un *Retrato de Campomanes*, còpies de Mengs, i un *San Andrés*, còpia de Jordán; i a la de 1806 un *Retrato de Félix Sagán*.⁹

Atesa la prematura mort de l'artista, la majoria d'obres que coneixem de Lacoma són d'aquest període de formació. D'elles, al marge de les ja citades, a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi podem trobar les següents:

- *Còpia del Sant Pau ermità de Josep de Ribera* (?)

Oli sobre tela, 91 x 70 cm (inv. 322)

És una còpia, amb variacions, de l'original de Josep de Ribera del Museo del Prado de Madrid (núm. 1115).

Dipositat als Museus d'Art de Barcelona des de 1906, on té el número d'inventari MNAC 11585.

- *Còpia del Crist crucificat d'Alonso Cano*

Oli sobre tela, 252 x 168 cm (inv. 271)

L'original és a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid.

Aquesta peça i l'anterior poden ser també de Pau Montanya, ja que segons la documentació de l'època¹⁰ aquest alumne va enviar des de Madrid a la Junta de Comerç una còpia d'aquestes obres; en canvi, no ens consta documentalment que Lacoma ho hagués fet. Pot ser, doncs, que l'atribució a Lacoma sigui un error arrossegat des dels catàlegs més antics del museu, i que en realitat aquestes pintures siguin realment del jove¹¹ Montanya.

- *Autoretrat* (1805)

Oli sobre tela, 69 x 56 cm (inv. 905)

Al dors, pintat: “*Retrato de Franco Lacoma y Sans, y l de su tio Antonio Lacoma, se retrato en el año 1805 teniendo de edad 21 año, y medio. Sr. Morrá any 1805, y tenient 21any i mitg*”.

Adquirit per l'Acadèmia l'any 1863 per 20 escuts.

Dipositat als Museus d'Art de Barcelona des del 1906, on té el núm. inv. MAMB 10443.

- *Còpia del Retrat de Campomanes d'Anton Raphael Mengs* (1804)

Oli sobre tela, 119 x 93 cm (inv. 342)

Al dors, pintat: “*El Conde de Campomanes: Copia del quadro original del Caballero l Meyns: hecha por Franco. Lacoma y Sans, pensionado en Madrid l por la R1 Junta de Comercio de Barña*” [sic].

Segurament és un dels dos retrats que envià l'autor des de Madrid com a tramesa de pensionat el 1806.

- *Còpia del Davallament de la Creu d'Anton Raphael Mengs* (1807)

Oli sobre tela, 251 x 169 cm (inv. 173)

Obra de pensionat, passà al Museu de la Junta de Comerç el 26 de febrer de 1807.

Quan Lacoma pintà aquesta obra l'original era al Palacio Real de Madrid.

- *Còpia de L'adoració dels pastors d'Anton Raphael Mengs* (c.1807)

Oli sobre tela, 99 x 60 cm (inv. 202)

Es va adquirir per 400 rals de billó i va ingressar al Museu de l'antiga Junta de Comerç l'any 1833.

L'obra és idèntica a *L'Adoració dels pastors* de Vicente López (catedral de València), còpia del Mengs que hi ha a la Corcoran Gallery of Art de Washington des de 1869.

- *Còpia de la Beatrice Cenci atribuïda a Guido Reni (1802?)*

Oli sobre tela, 76 x 63 cm (inv. 136)

És possiblement la “Chenchi” de Francesc Lacoma que va ser enviada a Madrid per ser valorada per la Junta Suprema el 1802. En tot cas, seria la còpia de la còpia de la presumpta obra de Reni que figura al mateix Museu de l’Acadèmia (inv. núm. 155), atribuïble a Pau Montanya.

L’original d’aquesta obra és a la Galleria Nazionale d’Arte Antica de Roma, i en el passat era atribuït a Guido Reni.

- *Sant Joan al desert* i *La Magdalena penitent*, una parella retrobada

La còpia que va fer Lacoma del *Sant Joan al desert* d’Anton Raphael Mengs (inv. 5910) (Fig. 1) és, efectivament, parella de la còpia que també va realitzar l’autor de *La Magdalena penitent* (inv. 181) del mateix cèlebre pintor (Fig. 2). Ambdues són olis sobre tela, muntades sobre taula, tenen les mateixes mides (29 x 39 cm) i porten inscripcions semblants al dors de les taules de suport. El *Sant Joan*, “Franco Lacoma lo copiò del quadre originl / del caballero Meyns en 1804” [sic] (a tinta), i *La Magdalena*, “Franc°. Lacoma y Sans lo copiò del original del / Caballero Meins” [sic] (a tinta). Les dues són obres de pensionat que Lacoma va enviar des de Madrid. Llavors, els originals de Mengs formaven part de les col·leccions reials espanyoles.

Les obres van ser presentades per Lacoma a l’Academia de San Fernando el 1804, *La Magdalena penitent* al mes d’abril i el *Sant Joan* al mes de maig, encara que al juny va tornar a presentar-les conjuntament, ja que va haver de corregir la segona obra –rectificacions que semblen observar-se al braç esquerre del sant– per indicacions de l’acadèmia madrilenya.¹² Per tant, la data de finalització de les obres es pot establir entre l’abril i el juny d’aquest any. A més, com hem vist abans, el juny de 1804 Lacoma va exposar a San Fernando *La Magdalena*, i també va demanar permís per enviar a Barcelona els quadres realitzats els tres o quatre últims mesos.¹³ Això ens porta a assegurar que aquestes peces no s’integrarien al fons de la Junta de Comerç fins almenys el mes de juliol del 1804, un any després del que havíem pensat fins ara.¹⁴

Al primer catàleg del fons de l’Escola que coneixem, el de l’any 1833, ja apareixen citades aquestes obres, a la sala primera, *La Magdalena* amb el núm. 65 i el *Sant Joan* amb el 67; al catàleg de 1837 es registren amb els núm. 20 i 10 de pintura, respectivament; al catàleg de 1847. amb els núm. 92 i 109; a l’inventari de 1851 amb els núm. 92 i 109; als catàlegs de 1866, 1867 i c. 1872 tenen els núm. 124 i 125; i al catàleg de 1913 apareixen amb els núm. 143 i 228. Després no es van tornar a catalogar les pintures fins a l’any 1999, en què, malauradament, el *Sant Joan Evangelista* va haver de ser inclòs a la llista d’obres perdudes. Però, gràcies a la iniciativa dels senyors de la Mano, la propera catalogació de pintures que es faci a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, comptarà amb una obra més, una obra recuperada que figurarà al costat de la seva parella, *La Magdalena penitent*.

NOTES

1. Vegeu Francesc FONTBONA i Victoria DURÀ, *Catàleg del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, I-Pintura*, Barcelona, RACBASJ, 1999, pàg. 50-53 i 343.
2. F. FONTBONA i V. DURÀ, *op. cit.*, pàg. 49. Vegeu també pàg. 48 i 50.
3. Als llibres de matrícula de l'Escola apareix un Francesc Lacoma matriculat els primers anys del seu funcionament (entre 1775 i 1785) mentre que el 7 de novembre de 1794 i el 30 d'abril de 1795 es matriculen altres alumnes d'aquest nom, que probablement siguin Fontanet i Sans, respectivament.
4. *Continuación de las Actas de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes (...)*, Barcelona, Francisco Suria y Burgada impresor, 1797.
5. Esperanza NAVARRETE MARTÍNEZ, *La Academia de Bellas Artes de San Fernando y la pintura en la primera mitad del siglo XIX*, Madrid, Fundación Universitaria Española, 1999, pàg. 212.
6. *Continuación de las Actas de la Escuela Gratuita de las Nobles Artes (...)*, Barcelona, Francisco Suria y Burgada impresor, 1803.
7. E. NAVARRETE, *op. cit.*, pàg. 212, 249, 262, 274, 300, 464 i 465. Vegeu també *Historia y alegoría: Los concursos de pintura de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (1753-1808)*, Madrid, RABASF, 1994.
8. F. FONTBONA i V. DURÀ, *op. cit.*, pàg. 51 i 52.
9. E. NAVARRETE MARTÍNEZ, *op. cit.*, pàg. 468 i 470. Tant *La Magdalena* com el *Retrat de Campomanes* es conserven a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (inv. 181 i 342, respectivament).
10. *Continuación...1803, op. cit.*, pàg. 14.
11. L'1 d'abril de 1804 presenta "4 diseños del natural, y 1 copia al óleo de la "Magdalena" de Mengs"; el 6 de maig de 1804 "una copia al óleo del "S. Juan" de Mengs, y 3 figuras del natural; se le recomienda procure ser más exacto en copiar, pero que en los diseños de lápiz va bien"; el 3 de juny torna a presentar "2 copias al óleo, una de la "Magdalena" de Mengs, y otra del "S. Juan", ya corregida, según acuerdo de la junta anterior" (RABASF 87/3). Vull agrair a Esperanza Navarrete, de l'Archivo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que m'hagi facilitat tan amablement aquesta informació, així com la que a continuació anotem, referent a les obres presentades per Lacoma durant els anys 1803 i 1804: el 3 de juliol de 1803 "presenta a la junta 4 diseños a lápiz"; el 4 de setembre de 1803 "presenta 13 dibujos a lápiz"; el 6 de novembre de 1803 "presenta a la Junta Ordinaria una copia al óleo de "La Magdalena" de van Dyck"; el 4 de desembre de 1803 "presenta copia al óleo del "S. Jerónimo" de Ribera"; el 4 de febrer de 1804 "presenta otro cuadro"; el 4 de març de 1804 "presenta una copia al óleo del "San Juan Evangelista"; el 8 de juliol de 1804 "presenta a la Junta Ordinaria dos retratos al óleo, uno del marqués de la Sonora y otro del conde de Campomanes (sin concluir); va bien" (RABASF 87/3); A la relació d'obres presentades a la Junta Ordinària del mateix dia es diu que els retrats eren de Campomanes i de Gálvez" (RABASF 23-3/1).
12. 4 de juny de 1804: "El secretario Bosarte notifica al conserje Durán el acuerdo de la junta del día anterior sobre dar permiso a Lacoma para remitir a Barcelona las obras de dibujo y pintura ejecutadas últimamente por él, así como que "los demás pensionados bagan de las obras que hasta aquí han presentado el uso conveniente; pero que el acuerdo hecho en Junta Ordinaria del 4 de marzo de este año sobre que se presenten nuevamente de seis en seis meses las obras hechas por los pensionados y reconocidas en las juntas mensuales [...] empiece a verificarse y regir para todos los pensionados desde principios del curso académico próximo" (RABASF 104-3/5).
13. A F. FONTBONA i V. DURÀ, *op. cit.*, pàg. 50-51, s'havia considerat que Lacoma va realitzar *La Magdalena* l'any 1803 i que la va enviar a Barcelona el mateix any.